

TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ KRİZ ALANLARI VE İŞ BİRLİĞİ İMKANLARI

EMRAH KEKİLLİ

TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ KRİZ ALANLARI VE İŞ BİRLİĞİ İMKANLARI

EMRAH KEKİLLİ

COPYRIGHT © 2017

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Hasan Suat Olgun
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİNİN ÖNÜNDEKİ KRİZ ALANLARI	9
LİBYA'NIN YENİDEN İNŞASINDA İŞ BİRLİĞİ OLANAKLARI	14
POLİTİKA ÖNERİLERİ	18

YAZAR HAKKINDA

Emrah Kekilli

2009 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı, halihazırda Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü'nde başladığı doktora eğitimine Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi'nde devam etmektedir. 2012'de Anadolu Ajansı temsilcisi olarak Libya'ya giden Kekilli, 2013 yılı itibarıyla Libya'da faaliyet gösteren bir Türk şirketinde yönetici olarak çalıştı. 2015 yılında Türkiye'ye dönerek uluslararası basın kuruluşları için Arapça-Türkçe tercümanlık yaptı. Libya üzerine çok sayıda akademik ve politik makalesi olan Kekilli, Libya'yı merkeze alarak Batı Arap Dünyası üzerine çalışmalarını yürütmektedir. Libya tarihi, siyaseti, ekonomisi, Kuzey Afrika'da devlet dışı silahlı gruplar, cihadi gruplar ve cihadi grupların ideolojik söylemi üzerine yoğunlaşmaktadır.

ÖZET

Bu analizde Şubat devrimi sonrası Türkiye-Libya ilişkilerinin önündeki kriz alanları, bu krizlerin yönetilmesine ilişkin politika önerileri ve krizlerin yönetilmesi durumunda muhtemel iş birliği imkanları değerlendirilmiştir. Şubat devrimi sonrasında Libya'da ortaya çıkan siyasi kriz ve rakip meşruiyet iddiaları, devlet dışı silahlı aktörlerin siyasete müdahaleleri, bölgesel ve uluslararası aktörlerin politikaları, devlet kurumlarındaki bölünmüşlük ve muhatap sorununun neden olduğu kriz alanları iki ülke ilişkileri açısından ele alınmıştır. Bu krizlerin çözülmesiyle devlet inşa süreçleri, güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılması, altyapı ve üstyapı hizmetleri ve serbest piyasanın hareketlenmesi gibi alanlarda iki ülke arasında muhtemel iş birliği imkanları ifade edilmiştir. İki ülke arasındaki kriz alanlarının yönetilmesi ve aşılması için somut politika önerileri sunulmuştur. Bu analiz yazılırken konunun muhataplarıyla doğrudan yapılan görüşmelere, yaşanan gelişmelerin basına yansıyan ayrıntılarına ve konuya ilişkin analizlere başvurulmuştur.

**Bu analizde
Türkiye-Libya
ilişkilerinin
önündeki kriz
alanları ve krizlerin
yönetilmesi
durumunda
muhtemel iş
birliği imkanları
değerlendirilmiştir.**

GİRİŞ

Gerek devrimden önce gerekse devrimden sonra Türk ve Libya'lı yetkililer arasında yapılan toplantıların neredeyse hepsinde iki ülke arasındaki tarihi bağlara vurgu yapılmıştır, yapılmaktadır. Türkiye-Libya ilişkilerinin, Libya'lıların yardım talebi üzerine 1552 yılında başladığı hatırlan-
dığında bu vurgu oldukça yerindedir. Ayrıca İtalyan işgali sonrasında teşkil edilen doğu böl-
gesindeki yönetimin başbakanı, dışişleri bakanı ve genelkurmay başkanının Türkiye'den gittiği düşünül-
düğünde¹ iki ülke arasındaki ilişkinin ne kadar köklü olduğu görülecektir. 1969-2011 yılları arasında Libya'yı yöneten devrik lider Muammer Kaddafi döneminde Türkiye-Libya ilişkileri büyük oranda ekonomik ilişkiler düze-
yinde seyretmiş olsa da Türkiye'nin gerek devrim sırasında gerekse devrimden sonra Libya'da takındığı tavır Libya halkına dostane yaklaşımı-
nı ortaya koymuştur.

Libya devrimi başladığında Türkiye ilk etapta Kaddafi'nin Libya'yı terk etmesi ve mevcut rejimin izlerinin tamamen silinmesinin güçlüğü ve beraberinde doğuracağı olumsuz sonuçları göz önüne alarak öncelikle Kaddafi'nin yönetimi devrettiği, çatışmaların son bulduğu ve reformların yapıldığı bir plana ağırlık vermiştir. Ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin

(BMGK) 1970 sayılı kararıyla askeri müdahale-
nin başlaması ve Kaddafi yönetiminin de tüm gücüyle saldırmasıyla birlikte Libya'da olaylar yeni bir evreye girerken, Türkiye bu aşamadan sonra politikasını askeri müdahalenin bir işgale dönüşmemesi, sivillerin korunması ve 1973 sa-
yıli BMGK kararı kapsamında kalınması üzerine oturtmuştur. Bir diğer ifadeyle 2011 yılı Hazi-
ran ayı itibarıyla Kaddafi rejimiyle bir çözümün mümkün olmayacağını kesinleşmesi üzerine Türkiye, Kaddafi'nin dahil olduğu bütün seçe-
nekleri rafa kaldırmış ve Ulusal Geçiş Konseyi'ni (UGK) Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanı-
mıştır. Halkın haklı talepleri doğrultusunda bir siyasi değişimin kaçınılmaz olduğu kadar bölün-
mez bir Libya'ya yapılan vurgu Türkiye siyaseti-
nin ana hatlarını belirlemiştir.² Libya devrimini müteakip 16 Eylül 2011 tarihinde çok sayıda bakan ve bürokratin yer aldığı heyetle Libya'da Trablus ve Bingazi'yi ziyaret eden dönemin Baş-
bakanı Erdoğan'ın, Mustafa Abdülcelil ve Mah-
mud Cibril başta olmak üzere UGK liderleriyle temaslarda bulunması Türkiye'nin Libya devri-
mine yakın alaka ve desteğini göstermiştir.

Devrimi müteakip 2012 ve 2013 yılları Lib-
ya'da siyasi beklenti ve umutların yüksek oldu-
ğu, 2012 yılında seçimlerle iş başına gelen Milli Genel Kongre'nin (MGK) bütün toplumsal ke-
simlerden kabul gördüğü bir dönem olmuştur. Bu süreçte Türkiye'nin genel yönelimi yeniden yapılanma süreçlerinde Libya'ya destek olmak ve gelen taleplere karşılık vermek şeklinde olmuştur. Ancak 2014 yılı Şubat-Mayıs aylarında Haftar'ın darbe girişimiyle Libya siyaseti şiddetin yöntem olarak kullanıldığı farklı bir döneme girmiş, Haf-
tar yönetimindeki silahlı güçlerin Libya'nın do-
ğusunu yönettiği, batısı ve güneyinde bağımsız silahlı grupların güvenlik sektöründe belirleyici olduğu, üç farklı meclis ve hükümetin meşruiyet iddiasında bulunduğu bir kriz ortamı doğmuş-

1. Orhan Koloğlu, *500 Years in Turkish Libya Relations*, (SAM, An-
kara: 2007).

2. Konuya ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Selin M. Böl-
me, Ufuk Ulutaş, Taha Özhan ve Müge Küçükkeleş, *Batı ve Kadda-
fi Makasındaki Libya*, (SETA Rapor, İstanbul: 2011).

tur. Kendisine yönelik bütün ithamlara rağmen Türkiye, bu kriz ortamında çatışmaların tarafı olmaktan kaçınmış, iç çatışmaların ulusal mutabakat temelinde sonlandırılarak siyasi sürecin işletilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak devrim sonrası süreçte yaşanan gelişmelerin neden olduğu siyasi, ekonomik ve güvenlik alanındaki krizlerin doğası gereği iki ülke arasında yönetilmesi gereken kriz alanları oluşmuştur.

TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİNİN ÖNÜNDEKİ KRİZ ALANLARI

Siyasi Kriz ve Rakip Meşruiyetler

Libya'da halihazırda üç farklı meclis, üç farklı hükümet bulunmaktadır ve her biri kendi varlığına farklı argümanlarla meşruiyet atfetmektedir. 2012'de gerçekleştirilen seçimlerle iş başına gelen Milli Genel Kongre (MGK), 2014 Temmuz ayında gerçekleştirilen seçimlerin illegal olduğu iddiasıyla Temsilciler Meclisi'ni (TM), Ulusal Uzlaş Metni'ni (UUM) geçersiz kabul ederek Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) illegal görmekte ve kendisinin Libya'nın halen meşru otoritesi olduğunu öne sürmektedir. TM ise 2014 Temmuz ayında gerçekleştirilen seçimlerle ülkenin tek meşru otoritesi haline geldiğini öne sürmekte ve UMH'yi illegal kabul ederek Ulusal Uzlaş Metni üzerine oturan UMH'ye onay vermemekte direnmektedir. UUM'ye dayanarak MGK'dan ayrılan vekillerin oluşturduğu Devlet İstişare Meclisi (DİM) Trablus'ta varlık göstermekte, MGK'nın bittiğini ve TM'nin meşruiyetinin sorunlu olduğunu öne sürmektedir.³

Krizin derinliğinin anlaşılması açısından dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta da, mezkur iddialarının büyük kısmının bu meclislerin yöneticileri ve onların etrafındaki sınırlı

bir kadro tarafından dile getirildiği gerçeğidir. Yani MGK, TM ve DİM içinde bu tartışmaları yürütenlerin sayıları 20-50 kişi arasında gidip gelmektedir ve bu meclislerin üyelerinin büyük kısmı ya muhatap alınmamakta ya da sessiz kalmayı tercih etmektedir. Elbette bu meclisler içinde ve arasında yapılan tartışmalar güvenlik sektörü, bürokrasi, dini kurum ve gruplar ve benzeri aktörler arasında kök salmıştır. Bu nedenle yapılan tartışmalar Libya'daki bütün aktörler arasında var olan ayrışmayı ve sessiz kalan ve muhatap kabul edilmeyenlerin olduğunu göstermektedir. TM'nin yetki verdiği Beyda kentindeki Abdullah Sini başbakanlığındaki Geçici Hükümet, MGK'nın yetki verdiği Trablus'taki Halife Guveyl başbakanlığındaki Ulusal Kurtuluş Hükümeti ve BM'nin yetki verdiği Fayiz Serrac başbakanlığındaki UMH yetki iddiasında bulunarak nüfuz alanları içinde faaliyet göstermektedir. Aşağıda ifade edileceği üzere devlet kurumları rakip meşruiyet iddialarına sahip aktörler arasında sıkışarak felç olmuş, bazıları ise kopyalanmıştır.

Siyasetteki bu kriz ve her aktörün meşruiyet iddiası, Türkiye'nin Libya'daki hareket alanını kısıtlamaktadır. Ankara bütün çabalarını bu siyasi krizin çözümüne hasretmekte ve BM inisiyatifi ile Libya'daki bütün tarafları içeren ve ülkedeki parçalı yapıyı sonlandırmak için teşkil edilen UMH'ye destek vermektedir.⁴ Ancak UMH hükümetine yönelik bölgesel ve uluslararası destek şu ana kadar onun sorunlarını aşmasına imkan sunacak düzeye ulaşmamıştır. Bunun yanında UMH'nin gün geçtikçe Libya'da sorunun bir tarafına dönüştüğü ve kendisine yüklenen misyonu yerine getirme amacından uzaklaştığı iddia edilmektedir.⁵ UMH'nin kendisine yüklenen görevi yerine getirmesinin önündeki en büyük engel TM'nin UMH'yi illegal kabul etmesi ve BM Özel

3. Libya'daki rakip meşruiyet iddialarının Libya siyaseti açısından bkz. Emrah Kekilli, "Hafta'ın Darbe Girişiminden BM Çözüm Taslağına Libya Siyaseti", *SETA Analiz*, Sayı: 142, (Şubat 2016).

4. "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Libya Ziyareti", *Dışişleri Bakanlığı*, 30 Mayıs 2016.

5. UMH'ye dair eleştirilere ilişkin bir örnek olarak bkz. "Hukumu'l-Vifak Tuvacihu Mahatiru Tahvid İcbari li'l-Umla", *Libya el-Mustakbel*, 21 Kasım 2016.

Temsilcisinin ikna çabalarına olumsuz yanıt vermesidir.⁶ Bu noktada uluslararası güçler TM'nin bu politikalarına karşı net bir tavır takınamamaktadır ve bu nedenle UMH'nin desteklenmesi söyleminin gerçekçiliği tartışmalı hale gelmektedir.

Libya'da halihazırda üç farklı meclis, üç farklı hükümet bulunmaktadır ve her biri kendi varlığına farklı argümanlarla meşruiyet atfetmektedir.

Türkiye'nin de desteklediği UMH'nin şu ana kadar kendisine yüklenen misyonu yerine getiremeyip, Libya'daki çatışmanın bir tarafı olarak görülmesinin yanı sıra görev süresinin de yıl sonu itibarıyla biteceği düşünüldüğünde durumun ne kadar karmaşık olduğu net bir şekilde görülmektedir. UMH'nin başarısızlığı diğer yerel aktörler için bir argümana dönüşerek rakip meşruiyet iddialarına sahip aktörlerin söylemlerine haklılık payı vermektedir. Böyle olunca UMH dışındaki aktörler bölgesel ve uluslararası düzeyde kabul beklentisi içine girmektedir ve Türkiye de bu yöndeki taleplerden nasibini almaktadır. Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Ürdün gibi bölge ülkeleri ile Fransa ve Rusya gibi uluslararası aktörler UMH dışındaki aktörleri fiilen destekleyerek bu meşruiyet kargaşası içindeki kaosu kendi lehlerine çevirmeye çalışmaktadır.⁷ Ancak Türkiye, BM Libya Heyeti ile aynı hatta durarak UMH'yi desteklemekte fakat UMH'nin ülke

içindeki tartışmalı ve zayıf olan gücü Türkiye'nin de eksi hanesine yazılmaktadır. Yani UMH Libya'daki parçalanmış siyasi sorunu çözemediği ve bölgesel destek alan UMH dışındaki yerel aktörler her geçen gün güçlendiği için Türkiye'nin odaklandığı siyasi çözüm sonuçsuz kalmaktadır. Siyasi sorunun çözümünde Türkiye'nin desteklediği aktörler ve UMH'nin sahada belirleyici olmaması, Türkiye'nin sahada karşılık bulmasının önünde engel teşkil etmektedir.

Kontrol Dışı/Kontrol Eden Silahlı Aktörler

Libya'daki siyasi kriz bir yönüyle güvenlik sektörü krizidir. Başka bir ifadeyle güvenlik sektörü krizinin tam ortasında yer alan Halife Haftar, Mısır'daki askeri yönetimi taklit ederek Libya'nın doğusunda bir askeri yönetim tesis etmiştir. Aslında Halife Haftar ABD'den Libya'ya döner dönmez, 17 Şubat'ta başlayan devrimden yaklaşık bir ay sonra Mart 2011'de kendini devrim orduları komutanı ilan etmiştir. Ancak Mustafa Abdülcélil başkanlığındaki UGK, Halife Haftar'a hiçbir makam vermeyerek onu devrim birliklerinin dışında bırakmıştır. Haftar'ın siyasi yönetime ilişkin eleştirileri daha ilk günlerden başlamış, hem UGK hem de takip eden süreçte MGK'nın yetersiz olduğunu iddia ederek Libya'daki güvenlik krizini özel bir ordu teşkil ederek çözebileceğini iddia etmiştir.⁸ 2012-2013 yıllarında Libya siyasetinin belirleyici aktörü olmayı başaramayan Halife Haftar süreç içerisinde ülke siyasetinde istediğini bulamayan siyasetçiler, sistemin dışına itilmiş subaylar, Kaddafi rejimi bürokratları, doğudaki kabileler, güvenlik sorunları nedeniyle gündelik hayatını sürdürme noktasında sorun yaşayan vatandaşlar, Mısır, BAE ve Ürdün gibi bölgesel güçler, Fransa ve Rusya gibi uluslararası aktörlerin (farklı gerek-

6. "Kobler Yuhavil İkna Meclisi'n-Nuvvab bi-Teyid İttifaki Suheyra", 24.ae, 24 Ocak 2016. Temsilciler Meclisi'nin UMH'yi onaylamamasına ilişkin bir örnek olarak bkz. "Rafada el-Parlemanu Hukumete'l-Vifak Yekrisu el-İnkisame'l-Siyasi", RT Arapça, 24 Ağustos 2016.

7. Her ülkenin Haftar'a olan desteği farklı şekillerde kendisini göstermektedir. Birleşik Arap Emirlikleri için bkz. "Does the UAE Have a Military Base in Eastern Libya?", Middle East Observer, 6 Kasım 2016, <https://www.middleeastobserver.org/2016/11/06/does-the-uae-have-a-military-base-in-eastern-libya>, (Erişim tarihi: 10 Şubat 2017).

8. Halife Haftar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barak Barfi, "Khalife Haftar: Rebuilding Libya from 37 the Top Down", *The Washington Institute for Near East Policy*, Sayı: 22, (Ağustos 2014).

çelerle de olsa) desteğini arkasına almayı başarmıştır. Böyle geniş katılımlı bir ittifakı etrafında toplamayı başaran Halife Haftar, ülkenin doğusunda toplanan TM üzerinde ciddi bir belirleyiciliğe sahiptir. Haftar TM'nin UMH'ye onay vermemesinde ciddi anlamda etkili olduğu gibi BM Özel Temsilcisi'nin görüşme taleplerine de ret cevabı vermektedir.⁹

Bir darbe girişimiyle Libya ve dünya kamuoyunun gündemine gelen Haftar'ın ülkenin doğusunda seçilmiş belediye başkanlarının yerine valiler atayarak resmen askeri yönetim ilan etmesi, protokolde TM Başkanı ve Başkanın önünde yer almasında resmiyet kazanmaktadır.¹⁰ Haftar'ın askeri yöntemlerde ısrarcı olması doğu bölgesindeki devrimci silahlı grupların direnmesini netice vermekte ve Bingazi her gün ağır silahlı çatışmalara sahne olmaktadır. Bunun yanında askeri yöntemlerin hakim olduğu bir siyasi arenada ülkenin batısındaki silahlı gruplar siyaseti belirleyici aktörlere dönüşmeye başlamıştır. Trablus, Misrata ve Zintan gibi batı kentlerinde çeşitli isimler altında zaten örgütlü olan askeri gruplar, bir taraftan Trablus'taki yönetimden meşruiyet alan askeri hiyerarşi içinde kendine yer bulurken diğer taraftan siyasi ve bürokratik elitlerle iç içe geçerek siyasetin bir parçasına dönüşmüştür. Bu nedenle Libya'da bütün askeri hiyerarşik tanımlamaların dışında, yasama ve yürütme makamlarının denetimi ve kurumsallıktan tamamıyla uzak bir güvenlik sektörü oluşmuştur.¹¹

Halife Haftar ve onun liderlik ettiği koalisyonun Türkiye aleyhtarı ya da Türkiye'ye yönelik tehdit içerikli açıklamalarına Ankara şu ana kadar diplomatik nezaket sınırları içinde kısa açık-

lamalarla cevap vermiştir.¹² Haftar bir yönüyle Türkiye'nin destek verdiği UMH'nin Libya'daki başarısının önünü tıkarken diğer yönüyle doğrudan hedef olarak Türkiye'nin Libya'da takındığı yapıcı tavrı baltalamak istemektedir.

Libya'nın içinden geçtiği bu derin kriz süreci bir yönüyle güvenlik sektörü krizidir. Çünkü herhangi bir siyasi çözümün güvenlik sektöründeki meşruiyet sorununu da çözmesi gerekmektedir. Ancak uluslararası güçler ve BM'ye göre şu anda UMH'ye bağlı silahlı güçler dışındaki silahlı aktörlerin meşruiyetinin ne olduğu halen netleşmiş değildir. Bir taraftan Libya'ya yönelik silah ambargosu nedeniyle UMH'ye bağlı olan silahlı güçler ve Haftar karşıtı silahlı gruplara silah ambargosu uygulanırken diğer taraftan Halife Haftar'a bölgesel ve uluslararası aktörlerden silah desteğinin önüne geçilememektedir. UMH ile bir siyasi çözüm önerilirken, UMH'nin üzerine oturduğu UUM'nin öngördüğü şekliyle bir askeri hiyerarşinin teşkili için gerekli adımlar atılmamaktadır. Güvenlik sektöründeki kriz siyasi krizi beslemektedir.

Bu durumda Türkiye, siyasi ve askeri hiyerarşinin dışında, bazı bölge ülkelerinin Libya'daki çıkarlarının himayesi adına net tavır koyan bir askeri aktörün yersiz ithamları ile muhatap olmaktadır. Mevcut güvenlik krizinin tarafı olmaktan kaçınma adına BM inisiyatifi ve uluslararası mutabakatlar çerçevesinde çizilen meşruiyet sınırlarına riayet etmektedir. Fakat bu sınırlara riayet etme noktasında gerekli hassasiyeti göstermeyen yerel, bölgesel ve uluslararası aktörlerin belirleyici olduğu bir sahada konum almaya çalışmaktadır. Güvenlik sektöründeki meşruiyet sorununu ortadan kaldıracak ve devlet dışı silahlı aktörlerin siyaseti belirlemesine mani olacak kapsamlı bir

9. "Haftar Yerfidu Likae Kobler Li-Tehmişih Devri'l-Çeyş", *El-Arabiya*, 8 Mayıs 2016.

10. Haftar'ın protokolde TM başkanı ve onun atadığı Başbakan Abdullah Sini'den önde oturduğu resmin yazara ulaşan kopyası.

11. Libya'daki güvenlik sektörünün devrimden sonra teşekkül süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wolfram Lacher ve Peter Cole, "Farklı Dilde Siyaset: Libya'nın Güvenlik Sektöründe Çatışan Çıkarlar", çev. Emrah Kekilli ve Ali Murat Kurşun, *SAS ve ORDAF*, Sayı: 11, (2015).

12. Bir örnek olarak bkz. "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in Libya Geçici Hükümeti Başbakanı Abdullah Sini'nin Ülkemizin Aleyhine Yapmış Olduğu Açıklamalar Hakkında Bir Soruya Cevabı", Dışişleri Bakanlığı, 19 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/sc-4_-19-subat-2015_-disisleri-bakanligi-sozcusu-tanju-bilgic_in-libya-gecici-hukumeti-basbakani-abdullah-el-seni_nin-ulkemizin.tr.mfa, (Erişim tarihi: 10 Şubat 2017).

çözüm olmadığı sürece bu sorunlar yaşanmaya devam edecektir. Bu çözümsüzlük Libya'da yeniden yapılanma süreçlerini geciktirmekle birlikte yerel, bölgesel ve uluslararası aktörlerin çözüm stratejileri yerine savaş taktikleri geliştirmelerine neden olmaktadır. Türkiye-Libya ilişkileri de bu krizden nasibini almakta ve güvenlik sektöründe iş birliği imkanları daralmaktadır.

Uluslararası Sistemin Kararsızlığı ve Dış Müdahaleler

Yukarıda ifade edilen krizlerin çözümü, çatışan tarafların tek bir çatı altında toplanarak yönetim zafiyetinin ortadan kaldırılması ve Libya'nın siyasi, hukuki ve güvenlik alanlarında yeniden yapılandırılması için BM inisiyatifi ile ortaya çıkan Ulusal Uzlaş Metni (UUM) ve Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde destek görmektedir. UUM uluslararası düzeyde 2015 yılı Aralık ayında Roma'da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, ABD Dışişleri Bakanı ve İtalya Dışişleri Bakanı gibi yüksek düzeyli katılımı ile gerçekleştirilen uluslararası toplantılarda destek görmüştür.¹³ Bunun yanına Arap Birliği'nin çeşitli toplantılarında üye devletler defaatle UUM ve UMH'ye desteğini ifade etmiştir. Ayrıca Afrika Birliği, Körfez İşbirliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi organizasyonların da desteğini arkasına almıştır. BM ise fiilen UUM ve UMH'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ana aktördür.

Uluslararası desteğe rağmen UMH yukarıda ifade edilen misyonları yerine getiremeyecek gün geçtikçe Libya'daki krizin bir parçası olarak görülmektedir. Bu noktada bu derece uluslararası bir mutabakatı arkasına almış olan UMH'nin bir yıl boyunca hiçbir beklentiye karşılık verememesi birtakım soru işaretlerini doğurmaktadır. Fransa'nın UUM'ye göre meş-

ruiyeti tartışmalı olan Halife Haftar'a bağlı birliklerle destek verdiği, bir helikopterin düşmesi sonucu üç Fransız askerinin Bingazi'de ölmesiyle ortaya çıkmıştır.¹⁴ Bunun yanı sıra Haftar Rusya'ya gerçekleştirdiği son ziyaretinde Rus Savunma Bakanı ve Rus güvenlik bürokrasisinin önemli yetkilileriyle görüşmüştür.¹⁵ Rusların Haftar'a güçlü bir şekilde silah yardımı yaptığı Libya'daki yerel askeri kaynaklar tarafından dillendirilmektedir.¹⁶ Ayrıca Mısır'ın güçlü bir şekilde Libya'nın doğusunda varlık gösterdiği Halife Haftar'ın, "Bizim çıkarlarımıza aykırı dahi olsa Mısır'ın taleplerini yerine getiririz" sözünden anlaşılmaktadır.¹⁷ BAE Haftar'ı defalarca üs düzey protokolle ağırlamış, Libya'nın doğusunda bir askeri üs oluşturduğu bilgileri basına yansıtmıştır. Bütün bunlara ek olarak Ürdün Kralı'nın Halife Haftar'ı kabulü¹⁸ Libya'da sorunun düğümlendiği kişi olan Haftar'a desteğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Kendi çizdiği meşruiyet sınırlarına riayet edilmemesi karşısındaki sessizliği BM inisiyatifi ni zayıflatmaktadır. Bu durum BM inisiyatifinin meşruiyetini esas almak isteyen yerel aktörleri şüpheye düşürmektedir. Libya'daki sorunun çözümü noktasında BM inisiyatifi ile teşekkül eden meşruiyet sınırları içinde kalmaya çalışan Türkiye, inisiyatifin bu derece yıpratıldığı bir ortamda tavır almaya çalışmaktadır. Bir başka ifadeyle UMH'nin bölgesel ve uluslararası aktörler tarafından işlevsizleştirilmesi ve BM'nin de bu noktada net bir tavır ortaya koymaması Türkiye'nin Libya'daki faaliyet alanını daraltmaktadır.

14. "Libya Attack: French Soldiers Die in Helicopter Crash", BBC News, 20 Temmuz 2016.

15. "Maza Yuridu Haftar min-Rusya", Libya el-Mustakbel, 28 Kasım 2016.

16. Haftar ve Rusya arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkin bir değerlendirme için bkz. Emrah Kekilli, "5 Soru: Rus Gemileri Batı Akdeniz'de", SETA, (<http://www.setav.org/5-soru-rus-gemileri-bati-akdenizde/>).

17. "Ene Ma-Mısır Lev Karrarat Şey Zıddı Maslati Libya", Youtube, 3 Mayıs 2015.

18. "Libya's Haftar Seeks to Train Forces in Jordan", *The Arab Weekly*, 24 Nisan 2015.

13. "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Roma'da Libya Konulu Dışişleri Bakanları Toplantısına Katıldı", Dışişleri Bakanlığı 13 Aralık 2015, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-roma_da-libya-konulu-disisleri-bakanlari-toplantisina-katildi.tr.mfa, (Erişim tarihi: 10 Şubat 2017).

Devlet Kurumlarındaki Bölünmüşlük ve Muhatap Sorunu

İfade edilen sorunlar Libya'da devlet kurumlarının bazılarının kopyalanmasına ve bazılarının da felç olmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye-Libya ilişkilerinde de muhatap sorununa neden olmaktadır. Türkiye her ne kadar Libya'nın meşru otoritesi olarak UMH'yi kabul ediyor olsa da ülkenin doğusu tamamıyla UMH'nin kontrolü dışındadır ve batıdaki kurumların bazıları da UMH'nin otoritesini kabul etmemektedir. UMH'nin otoritesini kabul edenler ise siyasetteki parçalanmışlık, denetimsizlik, mali sorunlar ve benzeri nedenlerle felç olmuştur. UMH'nin İçişleri Bakanı'nın ifadesiyle İçişleri Bakanlığı "kırtasiye masraflarını dahi karşılayamamaktadır."¹⁹ Bu noktada koordinasyon ve iş birliği için gerekli aktörlere ulaşamaması, vize uygulaması, Türk şirketlerinin Libya'ya geri dönüşü, Türkiye-Libya arasında para transferi ve ticari iş birliği konularında sorun yaratmaktadır. Ancak bu muhatap sorununun Türkiye'ye özgü olmadığı da altını çizmek gerekir. Çünkü bölgesel ve uluslararası aktörlerinin tamamı muhatap sorunuyla karşı karşıyadır. Türkiye'nin, Libya'da etkin olmaya çalışan bazı bölge ülkeleri ve uluslararası güçlerden farkı, muhatap tanımlamalarında yukarıda ifade edildiği üzere BM'nin çizdiği meşruiyet sınırlarına riayet etmesidir.

Bu muhatap sorununun neden olduğu krizin en iyi gözlemleneceği örneklem Türkiye şirketlerinin Libya'da aldığı projelerin çok büyük kısmında Şubat devriminden bu yana neredeyse hiçbir ilerleme kaydedilememesidir. Çünkü bu projelerin hayata geçirilebilmesi için proje bedellerinin Libyalı teknokratlardan tarafından gözden geçirilerek yeniden yapılandırılması, bu süreç içerisinde şirketlerin birçok farklı kalemde uğradığı zararların tazmin edilmesi, ödemeler konusunda mutabakata varılması ve işe başlamaları durumunda şirketlere güvenlik noktasında

garanti verilmesi gerekmektedir. Ancak devlet kurumlarının rakip meşruiyetler arasında hiyerarşik konumlarının net olmaması ve atılacak imzaların geçerliliğinin tartışmalı olabileceği ihtimali projelerin gözden geçirilerek yeniden yapılandırılmasının önünde engel teşkil etmektedir. Herhangi bir şekilde projeler devlet kurumları tarafından yeniden yapılandırılrsa dahi ödemeler konusunda onay makamının hangi siyasi otorite olduğu, atılan imzaların geçerliliğine dair soru işaretleri oluşturmaktadır. Bütün bu sorunlar bir şekilde aşılsa dahi şirketler çalışmaya başladığında güvenliklerinin nasıl sağlanacağı daha büyük bir soru işaretidir. Bunun yanında mezkur sorunların tamamının aşılması Türk şirketlerinin Libya'da faaliyetlerini başarıyla tamamlaması durumunda para transferinin iki ülke arasında nasıl gerçekleştirileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Libya'daki bankalara devrim sonrasında konulan ambargonun hala kaldırılmaması ve merkez bankası kuru ve serbest piyasa kuru arasında dört kat fark bulunması nedeniyle iki ülke arasında para transferi de büyük bir kriz alanıdır.

Libya devleti siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında derin bir zafiyet ile karşı karşıyadır.

Türk şirketlerinin Libya'da yüzleşmek zorunda kaldığı bu kriz alanları aslında muhatap sorununun bir yönüdür. Mezkur muhatap sorunu bir başka yönüyle güvenlik gerekçesiyle Türkiye'nin 25 Eylül 2015 tarihinden itibaren Libya'ya vize uygulamaya başlamasında kendisini göstermiştir.²⁰ Güvenlik gerekçeleriyle Libya'dan Türkiye'ye seyahatler konusunda daha titiz dav-

19. "Ecindeti Libya", Libya 24 TV, Youtube, 29 Kasım 2016.

20. "Türkiye'den Libya'ya Vize Zorunluluğu", *Hürriyet*, 26 Ağustos 2015.

ranma politikasını tercih eden Ankara ülkedeki güvenlik bürokrasinin ifade edilen bölünmüşlüğe maruz kalması nedeniyle istihbarat ve bilgi paylaşımı konusunda muhatap sorunları yaşamıştır. Bu sebeple Libya'ya vize uygulama kararı almak zorunda kalmıştır. Vize uygulaması 2014 sonu itibarıyla bavul ticaretine sıkışan Türkiye-Libya arasındaki ticarete büyük darbe vurmuştur. Libyalıların aile ya da küçük işletme düzeyinde yürüttüğü bu ticari faaliyet, iki aya kadar uzayan vize işlemleri nedeniyle akamete uğramıştır. Ayrıca sağlık sektörünün çökmesi nedeniyle yurt dışında tedavi noktasında Türkiye'yi tercih eden Libyalılar, vize uygulaması nedeniyle başka ülkelere yönelmiştir.

LIBYA'NIN YENİDEN İNŞASINDA İŞ BİRLİĞİ OLANAKLARI

Türkiye-Libya ilişkilerinin gelişerek karşılıklı iş birliğine dönüşmesi bir yönüyle yukarıda ifade edilen kriz alanlarının çözüme kavuşmasıyla mümkün olacaktır. Bir diğer yönüyle de mezkur krizlerin giderilmesi için atılan her adım bir anlamda Türkiye-Libya ilişkilerinin gelişmesine katkı sunacaktır. Yani Türkiye-Libya ilişkilerinin geliştirilmesi için sorunların çözüme kavuşmasını beklemekten ziyade bunların çözümü için aşağıda ifade edilecek olan iş birliği imkanlarına dair adımların atılması gerekmektedir. Atılacak adımlarla krizlerin aşılması ve sağlıklı bir ilişkinin tesis edilebilmesi için Türkiye'nin Libya'ya yönelik ilgisini artırması, sahaya ilişkin bilgi kaynaklarını çeşitlendirmesi, bölgesel ve küresel aktörlerle Libya hususunda daha güçlü ilişkiler geliştirmesi, geliştirdiği çözüm ve stratejilerle yer yer proaktif bir dış politika izlemesi gerekmektedir. Bu noktada Türkiye'nin de katkılarıyla mezkur krizlerin aşılması durumunda Şubat devrimi sonrası bir zorunluluk halini alan Libya'nın yeniden inşa süreçlerinde Türkiye-Libya arasında önemli iş birliği olanakları doğacaktır.

Devlet İnşa Süreçleri²¹

Yukarıda ifade edilen kriz alanlarında açık bir şekilde görüldüğü üzere Libya devleti siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında derin bir zafiyetle karşı karşıyadır. Ülkedeki bütün tarafların üzerinde ittifak ettiği, bütün güç araçlarını elinde toplayan, bürokratik kurumlarını, güvenlik sektörünü ve ekonomiyi denetleyen bir devlet aygıtı yoktur. Emir-komuta kademesi içinde denetime tabi biçimde güç kullanan güvenlik birimleri, siyaset mercilerinin herkesi bağlayan kararlar alma kabiliyeti, toplumsal kesimlerin taleplerine karşılık verecek kamu hizmeti sunan kamu yönetimi birimleri ve uluslararası arenada alınan kararları kendi ülkesine tatbik edebilecek bir otorite mevcut değildir. Derin siyasi kriz toplumsal kesimlerin siyasal mutabakat imkanını zedelemiş, bürokrasinin etkili hizmet sunmaması devlet kurumlarına güveni sarsmış, hukuk kurumlarının kararları tartışmalı hale gelmiş, askeri aktörlerin siyasete müdahil olabilmesi kontrol dışı askeri grupları ülkede söz sahibi kılmış, geleneksel aktörler yerel düzeyde devletin otorite boşluğunu doldurmaya başlamıştır. Devlette yaşanan bu zafiyet, ülkeyi uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, bölgesel terör gruplarına ev sahipliği gibi sınır aşırı terör eylemleri için elverişli hale getirmiştir/getirmektedir. Bu noktada Libya'da siyaset, kamu kurumları, güvenlik sektörü ve ekonomik alanın yeniden inşa süreçlerine ihtiyaç duyduğu çok açıktır.

Libya'da devletin zaaf yaşadığı alanlara dair güvenlik, altyapı-üstyapı ve özel sektör gibi konularda iş birliği imkanlarına dair aşağıdaki başlıklarda daha ayrıntılı görüşler ifade edilmiştir. Ancak burada vurgulanmak istenen husus siyaset ve kamu kurumları alanında Libya'da ihtiyaç

21. Burada kullanılan "devlet inşa süreçleri" kavramı, uluslararası literatürde yapılan "devlet inşası" tartışmalarının dışında Türkçede günlük dilde kullanıldığı anlamı ifade etmektedir. Uluslararası literatürdeki "başarısız devlet" ve "devlet inşası" gibi kavramlar oldukça verimli tartışmaları doğurmuş olsa da bu kavramlardan hareketle bir analiz yazmak farklı bir yöntemi gerektirmektedir. Bu analizde o yöntem tercih edilmemiştir.

hissedilen yeniden yapılanma süreçlerinde Türkiye-Libya arasında muhtemel iş birliği imkanlarıdır. Elbette BM inisiyatifi ile teşekkül eden UMH, devlet inşası yönünde atılmış bir adım olarak görülebilir. Ancak Türkiye'nin de desteklediği bu adımın istenilen neticeyi vermediği düşünüldüğünde, halihazırda var olan devlet kurumlarının güçlendirilmesi geniş katılımlı bir siyasi/toplumsal mutabakat sağlanıncaya kadar ülkede istikrarın güvencesi olacaktır. Bu devlet kurumlarının güçlendirilmesi için Türkiye'nin takınacağı proaktif yapıcı tavır, iki ülke için karşılıklı iş birliği imkanları sunacaktır. Bu noktada başta kamu hizmeti verenler olmak üzere ülkedeki devlet kurumlarının güçlendirilmesi için bir çalışma başlatılması, Libya'da olumlu karşılık bulacaktır. Böylece halihazırdaki kriz günlerinde ülkede istikrarın teminine hizmet eden kurumlar ve Türkiye arasında geleceğe yönelik iş birliği imkanları doğacaktır.

Güvenlik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması

Muammer Kaddafi'nin güvenlik politikaları nedeniyle Libya'da ordu ve polis teşkilatları oldukça zayıf kalmıştır. Ordu mensuplarının büyük kısmının devrime iştirak etmemesi, devrimi gerçekleştiren silahlı grupların ordudaki subaylara şüphe ile yaklaşmasına neden olmuş, devrim sonrası süreç ordu mensupları ve devrimci gruplar arasında güvenlik sektörü alanında rekabete tanık olmuştur.²² Devrimden sonra yönetimi devralan UGK ve Abdürrahim Kib hükümeti, devrim sonrası ortaya çıkan güvenlik zafiyetini ortadan kaldırmak için Genelkurmay Başkanlığına bağlı Libya Zırhlı Birlikleri (LZB) ve İçişleri Bakanlığına bağlı Yüksek Güvenlik Kurulunu (YGK) oluşturmuştur. LZB ve YGK aracılığıyla devrimci birlikler devlet hiyerarşisi içine alınarak süreç içinde devlete entegrasyo-

nu sağlanmak istenmiştir. Bu çerçevede silahlı grup üyelerinin devlete entegrasyonu için yüksek düzeyli komisyonlar oluşturulmuş ve projeler geliştirilmiştir.²³ Ancak Haftar'ın darbe girişimiyle Libya siyaseti silahın yöntem olarak kullanıldığı bir döneme girdiğinde zaten var olan silahlı gruplar devlet dışı silahlı aktörlere dönüşmüşlerdir.

Libya'da ordu ve polisin yeniden yapılandırılması, silahlı grupların devlete ve sivil hayata entegrasyonu gibi konularda çalışma yürütmek bir yönüyle ülkedeki krizin çözümüne de katkı sunacaktır.

Libya'da güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılmasına ilişkin plan ve projeler yapılmıştır. Bu yeniden yapılandırma süreci birçok farklı alanlarda kendini gösteren krizin çözümü ile doğrudan alakalıdır. Libya'da ordu ve polisin yeniden yapılandırılması, silahlı grupların devlete ve sivil hayata entegrasyonu gibi konularda çalışma yürütmek bir yönüyle ülkedeki krizin çözümüne de katkı sunacaktır.²⁴ Böyle bir çalışma ayrıca iki ülke arasında gelecekteki güvenlik ve savunma alanlarında karşılıklı iş birliği imkanlarına kapı aralayacaktır. Bu noktada halihazırda Trablus'ta görevine devam etmekte olan güvenlik bürokrasisi ile güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılmasına ilişkin iş birliği imkanları mevcuttur. Buna ek olarak savunma sanayii alanında Libya'daki güvenlik bürokrasisi tarafından ihtiyaç duyulan teknolojik gereçlerin temini için şu andan itibaren başlatılacak girişimler gelecekte güçlü bir şekilde sürdürülebilir.

23. Libya Genelkurmay Eski Sözcüsü Ali Şeyhi ile yapılan özel görüşme (Trablus, Nisan 2016).

24. LPRD Başkanı Mustafa Sakızlı ile yapılan özel görüşme (İstanbul, Nisan 2016).

22. Libya Savunma Eski Bakan Yardımcısı Halid Şerif ile yapılan özel görüşme (Trablus, Nisan 2016).

Altyapı ve Üstyapı İnşa Süreçleri

Kaddafi'nin son dönemlerinde oğlu Seyfülislam Kaddafi öncülüğünde başlatılan geç kalmış altyapı ve üstyapı yatırımları Şubat devrimiyle yarım kalmıştır. Başlatılan yatırımların ülkedeki altyapı ihtiyaçlarının küçük bir kısmına cevap vermesi nedeniyle ülke ayrıca yeni altyapı ve üstyapı projelerine ihtiyaç duymaktadır. Libya'da özellikle inşaat sektöründe onlarca Türk şirketinin iç savaş öncesi ihale kazanıp başladığı yarım kalmış projelerin sözleşme değerlerinin yaklaşık 18,5 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. İç savaş öncesi teslim aşamasına gelmiş işlerin 3-4 milyar dolar civarında olduğu ifade edilirken, bu rakam içinde hakedişlerin de yaklaşık 1,5 milyar dolar olduğu kaydedilmektedir. Libya'da bırakılan makine ve ekipmanların değerinin de 1 milyar dolar civarında olduğu düşünülmektedir.

Birçok büyük Türk şirketinin üstlendiği projeler arasında havalimanı inşaatı, enerji nakil hatları, elektrik ve elektromekanik işleri, enerji su kanalları, otel, üniversite kampüsü, alışveriş merkezi, lüks konut, yol ve altyapı işleri bulunmaktadır.²⁵ Bu projeleri yürüten Türk şirketleri devrim sürecinde Libya'dan tahliye edilmiş ancak 2012 seçimlerinden itibaren yavaş yavaş Libya'ya dönerek yarım kalan projelerin yeniden hayata geçirilmesi için müzakerelere başlamışlardır. Ancak gerek yukarıda ifade edilen yapısal sorunlar gerekse teknik sorunlar nedeniyle şirketlerin geri döndüğü 2012 yılı ortalarından 2014 yılındaki Hafta'nın darbe girişimine kadar bir iki istisna dışında projelerin büyük kısmının kaldığı yerden devam etmesine ilişkin adım atılamamıştır. 2014 yılında Hafta'nın darbe girişimi Türk şirketlerinin ikinci kez Libya'yı terk etmesi neticesini ver-

miştir. Ayrıca 2015 yılı Şubat ayında Halife Hafta'nın etkisi altındaki Abdullah Sini hükümetinin Türk şirketlerine yönelik tehdidi Türk şirketleri açısından bir gerginliğe neden olmuştur.²⁶

Bölgede son 15 yılda altyapı ve üstyapı yatırımları noktasında öne çıkan ülkelerden biri olan Türkiye'nin, Libya'nın altyapı ve üstyapı inşa süreçlerinde önemli rol oynayabileceği muhakkaktır. Bu noktada Türkiye, Libya'ya yönelik yarım kalmış projelerin hayata geçirilmesi ve gelecek projeler için bir projeksiyon geliştirilmesi amacıyla ülkedeki krizin çözülmesini beklemek yerine şu andan itibaren çalışma yapmalıdır. Sorunların çözümüne ilişkin yukarıda ifade edilen kriz alanları dikkate alınmak kaydıyla, Türkiye'nin proaktif bir politika takip etmesi Libya'daki karar alıcıları rahatsız etmeyeceği gibi krizin çözümüne de önemli katkılar sunabilir. Libya'da yukarıda belirtilen alanlar başta olmak üzere şehirlerarası yollar, ülkenin tamamında olmasa dahi doğu, batı ve güneydeki yakın şehirlerarası demir yolları, havalimanları, limanlar, yerleşim birimleri, kamu binaları ve benzeri birçok alanda büyük projelerin hayata geçirilmesine ihtiyaç vardır. Bu alanlardaki yarım kalmış olan altyapı ve üstyapı projelerine başlanması Libya'nın yeniden inşa süreçlerine katkı sunacağı gibi inşaat sektörünün hareketlenmesine bağlı olarak küçük ve orta ölçekli yatırım alanlarının hareketlenmesine de zemin hazırlayacaktır. Bir diğer yönüyle de bu alanlarda geleceğe yönelik ortak projeksiyon geliştirme imkanı sunacaktır. Bu çerçevede bir taraftan Libya içindeki pazar diğer taraftan Türkiye-Libya arasındaki ithalat ve ihracat ilişkileri hareketlenecektir.

Serbest Piyasanın Hareketlenmesi

Libya'da petrol bulunmadan önce ülke dünyanın en fakir ülkelerinden biriydi. Ülkede endüstri neredeyse yoktu, girişimci bir sınıf mevcut değildi, bankacılık sistemi çok geri düzeydeydi.

25. "Türklerin 18,5 Milyar Dolarlık Yarım Kalan Projelerine Yeşil Işık", *Hürriyet*, 31 Mayıs 2016. Libya'da Türk şirketlerinin yarım kalan projeleri için bkz. "Libya'da Hangi Projeler Yarım Kaldı?", *Myfikirler*, 13 Kasım 2011, <http://www.myfikirler.org/libyada-hangi-projeler-yarim-kaldi.html>, (Erişim tarihi: 10 Şubat 2016); ayrıca Türkiye'nin Libya'daki danışmanlık projelerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Munis Özer, "Completed and Ongoing Services of Turkish Consulting Engineers and Architects in Libya", *Türk Müşavir Mühendisler ve Mimarlar Birliği, Libya Konferansı*, (Nisan 2013).

26. "Türk Şirketlerine Libya Bombası", *Hürriyet*, 23 Şubat 2015.

Bağımsızlık sonrası Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Libya için kalkınma planı hazırlamakla görevlendirilen ekonomist Benjamin Higgins, “Libya, bir ülke sınırları içinde gelişmeye engel bütün unsurların bir araya geldiği bir ülke, eğer bir şekilde sürdürülebilir bir büyüme yakalanabilirse dünyadaki bütün devletler için ümit var demektir” ifadelerini kullanmaktadır. Ancak Libya’yı bu ifadelerin konusu olmaktan dünyanın en önemli petrol ekonomisine dönüştürecek olan petrol, 1940 yıllarda İtalyanlar tarafından gündeme getirilmiştir. 1951’de bağımsızlığını kazanan ülkede 1955’de çıkartılan “petrol kanunu” ile gerekli hukuki düzenlemeler yapılarak ülkede petrol arama ve çıkarma koşulları netleştirilmiştir. 1960’larda alınan kararlarla ülke petrollerinin kontrolü tamamen devletin elinde toplanmış, 1969 İhtilali ile ülke yönetimine gelen Kaddafi devletin petrol üzerindeki denetimini sıkılaştırmıştır.²⁷ Devrik lider Muammer Kaddafi’nin “Cemahiriye” adını verdiği sosyalizm, milliyetçilik ve İslamcılığın kendine özgü bir yorumu olan üçüncü dünyacı devlet modeli nedeniyle Libya’da ekonomi kamu sektörü merkezli gelişmiş, bu nedenle özel sektör gelişim göstermemiştir. Seyfülislam’ın 2000’li yıllardan itibaren başlattığı “Yarının Libyası” projesi kapsamında nispeten özel sektöre hareketlenme gelmişse de asıl büyük hareketlilik devrim sonrası 2012-2013 yıllarında yaşanmıştır. Ancak 2014 ortalarından itibaren ülkenin tekrar bir iç savaşa sürüklenmesiyle bu hareketlenme akim kalmıştır.

Özel sektörün kamu sektöründen ayrı şekilde şahıs ya da grupların inisiyatifleriyle yönlendirildiği düşünüldüğünde, Libya’daki kriz alanlarında çözümle doğru orantılı olarak küçük ve orta ölçekli firmaların gelişme göstereceği muhakkaktır. Özel sektörün teşekkül aşamasında olduğu Libya ile bir hayli güçlü özel sektöre sahip Türkiye arasında şu anda tesis edilecek karşılıklı ilişkiler gelecekte büyük çaplı iş birliklerine zemin

hazırlayacaktır. Bu noktada Türkiye’deki üniversiteler bünyesinde kurulan teknoparklarda Libyalı işletmelere yer verilerek Türkiye’de pazarı yakından tanımaları, üniversiteler ve özel işletmeler arasındaki tecrübe transferinin nasıl sağlandığını yakından gözlemlemeleri, küçük ve orta ölçekli işletmelere devlet desteğinin nasıl sağlandığını izlemeleri mümkün olacaktır. Ayrıca özel sektörde girişimcilik ekosisteminin Türkiye’de nasıl olduğu ve karşılıklı yatırım imkanlarının neler olabileceğinin müzakeresi için uygun ortam sağlanmış olacaktır. Buna ek olarak yatırımcılara vize ve oturma kolaylığı sağlanarak, savaş koşulları nedeniyle Libya’da yatırım gerçekleştiremeyen Libyalı yatırımcıların Türkiye’de yatırıma teşvik edilmesi önümüzdeki yıllarda Libya’ya yönelik iş birliklerini de doğuracaktır. Bunun yanında vize uygulaması nedeniyle durma noktasına gelen sağlık turizmi ve bavul ticaretinin vize uygulamalarının yumuşatılması durumunda daha da hareketleneceğini öngörmek mümkündür.

Kültürel Alan ve Sivil Toplum

Türkiye-Libya ilişkilerini belki de Libya’nın diğer ülkelerle olan ilişkilerinden ayıran en temel özelliğin iki ülke arasındaki tarihi bağlar olduğu söylenebilir. Bu nedenle iki ülke arasındaki kültürel iş birliği açısından bu tarihi birlikteliğin altını çizmeye öncelik verilmesi gerektiği ifade edilebilir. Bu noktada Libya’nın son 500 yılına ilişkin ana kaynakların Osmanlı arşivinde yer aldığı ve Libya’daki arşivlerin büyük bölümünün ise Osmanlıca olduğu düşünüldüğünde arşiv çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiği kaydedilebilir. Arşiv çalışmaları ve Libya tarihine ilişkin akademik araştırmalara dair atılan adımların sistematik ve uzun vadeli bir kurgu içinde sürdürülmesi önemli neticeler verecektir. Bu noktada Türk Tarih Kurumu (TTK), üniversitelerin tarih bölümleri ve benzeri akademik kurumların Libya tarihinin yazımına eğilmesi gerek Libya’daki tarih yazımı gerekse Türkiye’nin Libya vizyonu açısından bir hayli önemlidir.

27. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Dirk Vandewalle, *A History of Modern Libya*, (Cambridge Üniversitesi Yayınları, New York: 2012).

Türkiye'deki entelektüel literatürün özelde Libya'ya, genelde ise Arap dünyasına yeteri kadar aktarılmadığı bilinmektedir. Tarih, sinema, edebiyat, basın yayın, felsefe ve benzeri kültürel alanlarda aradaki büyük uçurumların giderilmesi için karşılıklı tanıtımların yapılması iki ülke ilişkilerini tarihi bağlar ve ekonomik çıkarlarından da öteye taşıyacaktır. Bu nedenle Libya'da Türkçeden Arapçaya tercüme edilen kitapların tanıtımı için fuarlar düzenlenmesi, film festivaleri gerçekleştirilmesi, Türkiye'yi anlatan gazete ve dergilerin sayılarının artırılması, Libya'yı anlatan kitap ve dergilerin Türkçeye aktarımı gibi adımlar yeni bir evreye giren Libya kültürel ekosisteminin teşekkülünde karşılıklı etkileşimi netice verecektir.

Türkiye'nin Libya'ya ve ülkede yaşanan süreçlere ilişkin daha güçlü politikalar üretebilmesi Libya'ya olan ilgisini artırmasıyla mümkündür.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Yukarıda ana hatlarıyla ele alınan kriz alanlarının aşılması Türkiye-Libya ilişkileri ve Libya'nın yeniden inşa süreçlerinde karşılıklı iş birliğinin geliştirilmesi için atılması gereken adımlara ilişkin şunlar ifade edilebilir:

Libya, Şubat devrimi sonrasında siyasi, ekonomik, toplumsal ve bürokratik elitlerin çok hızlı değiştiği, bölgesel ve küresel aktörlerin taktiklerini sürekli değiştirdiği bir dönemden geçmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin Libya'ya ve ülkede yaşanan süreçlere ilişkin daha güçlü politikalar üretebilmesi Libya'ya olan ilgisini artırmasıyla mümkün olacaktır. Bu çerçevede Türk devlet kurumlarının Libya'daki varlığı güçlendirilmeli,

Libya ve bölgeye yönelik uzmanlık teşvik edilmeli, sivil toplumun Libya'daki varlığı ve faaliyetleri desteklenmeli, Türk basın yayın kuruluşlarının Libya'daki varlığı teşvik edilmelidir.

“Terörle mücadele” iddiasıyla uzun süredir Bingazi'deki “devrimci silahlı gruplarla” çatışan Emekli General Halife Haftar'a bağlı silahlı güçler, Bingazi'de büyük oranda kontrolü ele geçirmiştir. Ancak “Bingazi Devrimcileri” Ganfuda, Suku'l-Hud (Balık Pazarı) ve Sabri bölgelerinde direniş göstermektedir. Ganfuda bölgesi, Haftar'a bağlı silahlı güçler tarafından kuşatılmıştır, bölgedeki onlarca aile asgari yaşamsal ihtiyaçlardan dahi yoksundur ve hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Başta BM Libya Özel Temsilcisi Martin Kobler olmak üzere konuyla ilgili bütün uluslararası taraflar “bölgedeki sivillerin boşaltılması” talebini dile getirmiştir. Türkiye, Ganfuda'daki sivillerin tahliyesi için inisiyatif olarak, Haftar üzerinde etkili olabilecek yerel ya da uluslararası güçlerle iletişime geçmek suretiyle sivillerin tahliyesine öncülük edebilir. Haftar'ın sivillerin tahliyesi için ikna edilerek inisiyatifin başarıya ulaşması durumunda sivillerin tahliyesi, yerel, bölgesel ve uluslararası insani yardım kuruluşları ve insan hakları örgütlerinin gözetiminde gerçekleştirilebilir.

Türkiye, Libya'daki siyasi kriz ve rakip meşruiyet iddialarının giderilmesi için güçlü bir şekilde Birleşmiş Milletler (BM) ve Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) desteklemektedir. Türkiye, desteklediği UMH'nin başarılı olması için gerek ülke içinde gerekse bölgesel ve uluslararası arena da karşılaştığı problemleri daha yakından takip ederek, bu sorunların çözümünde proaktif bir politika izlemelidir. Bu noktada UMH'nin başarılı olmasını isteyen Cezayir, Katar, Sudan ve Tunus gibi bölgesel, İtalya gibi uluslararası aktörlerle daha sıkı bir diplomasi takip ederek UMH'nin başarısız olmasına neden olan iç ve dış unsurların ortadan kaldırılması için ortak çalışma yürütülmelidir. Aksi takdirde UMH'nin başarısızlığının neticeleri bir noktada Türk dış politikası hanesine de yazılacaktır.

BM inisiyatifinin meşruiyet tanımlamaları dışındaki silahlı aktörlerin Ulusal Uzlaş Metni'nde öngörüldüğü şekliyle meşru zeminde yeniden yapılandırılması adına proaktif bir politika takip edilmelidir. UUM'ye göre meşruiyeti tartışmalı, UMH'yi tanımayan ve BM Özel Temsilcisi'ne randevu dahi vermediği halde bölgesel ve uluslararası güçler tarafından resmi protokolle karşılanan askeri aktörlere dair BM'nin daha net bir tavır takınması teşvik edilmelidir. Bunun yanında UMH'ye bağlı olan Trablus'taki Genelkurmay Başkanlığı ve diğer güvenlik birimleri desteklenmelidir.

Şubat devrimi sonrasında yukarıda ifade edildiği üzere Libya'daki devlet kurumları derin bir kriz yaşamaktadır. Bu noktada Türkiye, Libya'daki krizin sonlanmasına katkı sunma adına –muhatap sorununu da dikkate alarak– krizin bitmesini beklemeden Libya'daki devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması için adımlar atmalıdır. Bu noktada kamu yönetiminde uzman bir Türkiye-Libya heyeti oluşturularak Libya devletinin yeniden inşasına ilişkin projeler geliştirilip yol haritası çıkartılması sağlanabilir. Çünkü gerek Kuzey Afrika gerekse Ortadoğu'da ciddi bir yeniden yapılanma süreci yaşanmaktadır ve Libya bu sürece en çok ihtiyaç duyan ülkedir. Türkiye'nin Libya özelinde sunacağı katkılar bölgenin tamamı için örneklik teşkil edebilir.

Güvenlik sektöründe yaşanan kriz, Libya'daki krizin düğümlendiği önemli alanlardan ve Türkiye-Libya ilişkileri açısından en önemli tıkanmanın yaşandığı başlıklardan biridir. Bu çerçevede Libya'da güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılması, devlet dışı aktörlerin devlete ve topluma entegrasyonu, merkezi bir ordu ve polis teşkilatlarının teşkili gibi konularda birlikte çalışma yürütecek Libya ve Türkiye bir uzman heyet oluşturularak konuya ilişkin çözüm önerileri geliştirilmelidir. Ortaya konulan çözüm önerileri Libya'daki yerel karar alıcıların yanı sıra Libya ile ilgili uluslararası ve bölgesel organizasyonlarla paylaşılmalı ve çözüm için ilgili bütün taraflar teşvik edilmelidir.

Libya halihazırda ciddi bir radikalizm ve güvenlik sorunu ile karşı karşıyadır ve radikalizmle mücadelede askeri güç kullanımını merkeze alan uluslararası aktörlerden destek almaktadır. Ancak Libya'daki radikalleşmenin çok ciddi sosyal, dini ve siyasi boyutları vardır. Türkiye, benzeri bir bölgeye yakın olması sebebiyle Ortadoğu'daki sorunları daha yakından teşhis etme ve çözüm geliştirme imkanlarına sahiptir. Bu noktada Libya'daki radikalizm sorununa çözüm üretmek için yerel ve bölgesel düzeyde araştırma yapıp proje geliştirerek Libya'ya yardımcı olabilir. Böyle bir tecrübe radikalizm tehlikesi ile karşı karşıya olan birçok bölge ülkesinin sorunlarının çözümüne katkı sunma noktasında öncü rol oynayabilir.

Türk şirketlerinin Libya'daki projelerinin yarım kaldığı yerden devam etmesi için bir inisiyatif başlatılması olumlu neticeler doğuracaktır. Libya'da yukarıda ifade edilen sorunlar olmakla birlikte titiz bir çalışmayla projelerin kaldığı yerden devam etmesi amacıyla bir yol haritası çıkartılabilir ve öngörülen adımlar tedricen hayata geçirilebilir. Bu noktada projelerin kaldığı yerden devam etmesinin önündeki mali, güvenlik ve siyasi engelleri müzakere ederek çözüm yolları geliştirecek bir Türkiye-Libya heyeti oluşturularak bu noktada bir yol haritası hazırlanmalıdır.

Türkiye-Libya arasındaki tarihi ve toplumsal ilişkiler bir hayli güçlüdür. Libyalılar gerek dinlenmek gerekse tedavi olmak amacıyla Türkiye'yi tercih etmektedir. Ancak Libya'ya yönelik yaklaşık bir yıldır vize uygulaması ve vize onay sürelerinin iki aya kadar uzaması nedeniyle Libya toplumu Türkiye'ye yönelik tercihlerini sorgulamaya başlamıştır. Vize verme süresinin iki aya kadar uzaması çok ciddi bir sorun oluşturmaya devam etmektedir. Bu nedenle vize verme süresinin asgariye indirilmesi Türkiye ve Libya arasındaki dostluk ilişkisinin devamına katkı sunacaktır.

Devrik lider Kaddafi'nin takip ettiği ekonomi politikaları nedeniyle ülkede hizmet sek-

törü başta olmak üzere küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesi mümkün olmamıştır. Şubat devrimi sonrası Libya'da küçük ve orta ölçekli işletmeler kendini göstermeye başlamıştır. Bu noktada Türkiye'deki bazı üniversitelerin bünyesinde var olan teknoparklarda Libya'da gelişmekte olan küçük ve orta ölçekli şirketlere imkanlar sağlanması, yeni teşekkül etmekte olan Libya sermayedar grubu ile Türk piyasası arasındaki ilişkilerin güçlenmesine imkan sunacaktır.

Libya yeniden yapılanma süreci geçirdiği ve siyasi aktörler sürekli değiştiği için Türkiye-Libya ilişkilerinin sivil ayağı karşılıklı ilişkilerin sürekliliği açısından bir hayli önemlidir. Bu nedenle Türkiye-Libya aydınları, iş adamları, insani yardım kuruluşları, din alimleri toplulukları gibi sivil inisiyatifler harekete geçirilmeli ve devlet kurumları tarafından desteklenmelidir. Bu noktada Türkiye'deki düşünce kuruluşları, Libya'daki düşünce kuruluşlarıyla iş birliği projeleri geliştirerek karşılıklı araştırmalar yürütmelidir.

Bu analizde Şubat devrimi sonrası Türkiye-Libya ilişkilerinin önündeki kriz alanları, bu krizlerin yönetilmesine ilişkin politika önerileri ve krizlerin yönetilmesi durumunda muhtemel iş birliği imkanları değerlendirilmiştir. Şubat devrimi sonrasında Libya’da ortaya çıkan siyasi kriz ve rakip meşruiyet iddiaları, devlet dışı silahlı aktörlerin siyasete müdahaleleri, bölgesel ve uluslararası aktörlerin politikaları, devlet kurumlarındaki bölünmüşlük ve muhatap sorununun neden olduğu kriz alanları iki ülke ilişkileri açısından ele alınmıştır. Bu krizlerin çözülmesiyle devlet inşa süreçleri, güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılması, altyapı ve üstyapı hizmetleri ve serbest piyasanın hareketlenmesi gibi alanlarda iki ülke arasında muhtemel iş birliği imkanları ifade edilmiştir. İki ülke arasındaki kriz alanlarının yönetilmesi ve aşılması için somut politika önerileri sunulmuştur. Bu analiz yazılırken konunun muhataplarıyla doğrudan yapılan görüşmelere, yaşanan gelişmelerin basına yansıyan ayrıntılarına ve konuya ilişkin analizlere başvurulmuştur.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org